

Wrońska, Jolanta

Archeologia w "Korespondencie Płockim" (1876-1888)

Notatki Płockie 34/4-141, 27-29

1989

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Archeologia w „Korespondencie Płockim” (1876-1888)

Po upadku powstania 1863 r. rozpoczęła się w Królestwie Polskim wzmoczona rusyfikacja. Wiązała się z tym likwidacja naszych wyższych uczelni a także zakaz organizowania towarzystw naukowych. Forum gdzie zaczęło skupiać się życie intelektualne w Warszawie i innych miastach zaboru rosyjskiego były redakcje czasopism. W okresie pozytywizmu można odnotować powstanie wielu wydawnictw periodycznych o profilu ogólnokulturalnym. Najbardziej znane z nich to «Biblioteka Warszawska», «Ateneum», «Kłosa» i «Przyroda i Przemysł»¹⁾ W tym czasie powstało też pierwsze w Królestwie pismo poświęcone pradziejom pt. «Wiadomości Archeologiczne» wydawane w latach 1873—1882. Obok stołecznych, dużą rolę pełniły redakcje w miastach prowincjonalnych a wśród nich grono osób związanych z «Korespondentem Płockim» wychodzącym w latach 1876—1888.

W dobie pozytywizmu zaczął krystalizować się inny niż uprzednio zakres archeologii co znalazło również odbicie w omawianym wydawnictwie. Z jednej strony w dalszym ciągu funkcjonowało szerokie podejście do badań tej nauki tzn. skupiające również poszukiwania etnograficzne, historyczne (m.in zbieranie dokumentów), zabytków sztuki (np. współczesnego malarstwa), — z drugiej wyodrębnić się zaczęła archeologia zwana przedhistoryczną oparta na badaniach wykopaliskowych. Było to związane z ogólnym rozwojem nauki. Poszukiwania w terenie, zbieranie zabytków, zakładanie kolekcji było wówczas nakazem chwili i jednym z przejawów pozytywistycznego hasła pracy u podstaw. Przedsięwzięcia te miały na celu stwierdzenie jakie przedmioty są charakterystyczne dla naszych ziem. Oprócz opisów budowy grobów oraz form narzędzi i ceramiki podejmowano też próby selekcjonowania eksponatów w ramach epok. W uporządkowaniu wiadomości o pradziejach i w syntetycznym ich przedstawieniu pomagać miały w sposób zasadniczy mapy archeologiczne naszych ziem. Ta idea, widoczna w wielu periodykach, w tym w „Korespondencie Płockim” powstała z inicjatywy Karola Kremera, Teofila Żebrowskiego i Józefa Łepkowskiego jeszcze w 1852 r. w Oddziale Sztuk Pięknych Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. Opracowanie znaków graficznych trwało z przerwami przez dłuższy czas.²⁾ Aby ułatwić miłośnikom archeologii rozróżnienie zabytków i właściwą ich selekcję rozsyłano do różnych instytucji i osób prywatnych instruk-

cję, którą przedrukowywały (najczęściej we fragmentach) różne czasopisma. Dotarła ona zapewne także do Płocka. Śladem tego są chociażby słowa niepodpisanego autora „Notatki archeologicznej” (1877, nr 52): „Dlatego więc dzieję się obecnie z czytelnikami wiadomością, iż po porozumieniu się listowym z p. Umińskim, Sekretarzem Komisji Archeologicznej Krakowskiej, dalsze prace według światłych wskazówek tejże komisji dla niej prowadzić zamyslałam (—). Pragnę odpowiedzieć życzeniom Komisji Archeologicznej, aby jej dostarczyć spis miejscowości guberni Płockiej, w których się zabytki archeologiczne znajdują, a nie mogąc jej udzielić rzeczy niepewnych, postanowiłem ile możliwości naocznie przekonać się gdzie i jakie były lub są zabytki”.

Przejdźmy teraz do oceny publikacji archeologicznych zamieszczonych w «Korespondencie Płockim». W ciągu 12-tu lat wydawania tego periodyka ukazały się około 43 prace dotyczące naszych pradziejów. Najwięcej bo około 20-tu artykułów było niewiadomego autorstwa, następnie (około 14) zamieścił znany archeolog płocki Franciszek Tarczyński podpisujący się początkowo „Fr. T.”, „Fr. T. amator archeolog” lub „Płocki archeolog amator”. Był on też prawdopodobnie autorem niektórych prac niepodpisanych. Niewielką część informacji zamieścili księża związani z Płockiem — I. Smoleński — proboszcz parafii Sikorz, A. Brykczyński i J. Osiecki. Na koniec wspomnieć trzeba o publikacjach zaopatrzonych w inicjały „W.N.” oraz „X z B”. Tytuły wszystkich prac, które będą omawiane przedstawia załączona bibliografia. Oprócz osób piszących w «Korespondencie Płockim» wymienić należy także nazwiska badaczy warszawskich związanych z redakcją i interesujących się żywo zabytkami Ziemi Dobrzyńskiej i Wyszogrodzkiej, czego dawali wyraz w swoich publikacjach. Są to przede wszystkim Aleksander Przeździecki, Józef Przyborowski i Zygmunt Gloger. O ich poszukiwaniach w byłej guberni płockiej wspomniano kilkakrotnie w „Korespondencie...»³⁾

Jak wynika z artykułów, największym zainteresowaniem cieszyły się tereny położone nad brzegami Wisły, na których skoncentrowane było prahistoryczne osadnictwo. Część gromadzonych i opisywanych zabytków pochodziła z wykopalisk (były to często tylko badania sondażowe) a pozostałe z poszukiwań

powierzchniowych. Zbierano także informacje o przedmiotach znalezionych przypadkowo przez ludność i w miarę możliwości odnotowywano miejsce ich znalezienia. Akcja „Korespondenta...” wzywająca do zainteresowania się zabytkami przyniosła rezultaty również w postaci eksponatów składanych przez różne osoby w redakcji. Przedmioty pochodziły z kilku epok. Były to najczęściej strzałki z krzemienia (znane zarówno w epoce kamiennej jak i metali), urny z epoki brązu, żelaza i wczesnego średniowiecza, trochę przedmiotów brązowych (głównie ozdoby) oraz żelaznych (noże, włócznie). Gromadzono również skrętnie numizmaty. Do najczęściej rozkopywanych obiektów należały groby skrzynkowe z epoki brązu i żelaza oraz tzw. cmentarzyska rządowe datowane na wczesnosredniowiecze. Ciekawsze zabytki ze starszych pochówków znaleziono w miejscowości Ośnica, Rembelin, Ułaszewo, Szeromin, Model, Parzenie. Grobami rządowymi zaczęto intensywniej zajmować się w latach osiemdziesiątych, stąd uwagi o nich w „Korespondencie...” są rzadsze. Najlepiej zostało udokumentowane cmentarzysko w Turowie rozkopane przez Tarczyńskiego, który był jednym z pierwszych badaczy tego rodzaju obiektów. Swoje prace na ten temat zaczął drukować, co prawda, w omawianym czasopiśmie, ale najciekawsze wnioski zamieścił dopiero w „Echach Płockich i Łomżyńskich” (wyd. 1898—1906) oraz w czasopismach warszawskich. Trzeba podkreślić, że Tarczyński był w tamtych czasach najlepszym starożytnikiem płockim.⁴ Sposób publikowania i dokumentowania wykopalisk w „Korespondencie...” nie odbiegał na ogół od ówczesnego poziomu prezentowanego w prasie warszawskiej, chociaż zdarzają się także artykuły słabsze. Zamieszczano z reguły (co było

ważne) nazwę miejscowości z której zabytek pochodził, następnie opisywano (często lakonicznie i nieprecyzyjnie) jego wygląd, kształt, czasem kolor. Są prace, w których znaleźć można także wymiary grobów i znalezionych przedmiotów. Nie zamieszczano natomiast planów cmentarzysk i z reguły nie zwracano uwagi na dokładne informacje o wzajemnym ułożeniu znalezisk w rozkopanym grobie. Czasem zamieszczano rysunki, co stanowi obecnie dla nas najcenniejszą informację pozwalającą określić przynależność do grupy kulturowej. Analizę wykopalisk, najczęściej bardzo ogólną przeprowadzano w oparciu o analogie w warszawskich „Wiadomościach Archeologicznych”, które były w tamtych czasach czasopismem skupiającym czołowych starożytników. Przedmioty próbowano niekiedy datować, ale tylko w ramach trzech epok (kamienia, brązu i żelaza). Najczęściej jednak ograniczano się do ich zinwentaryzowania i krótkiego opisu.

Na koniec warto przytoczyć ciekawe uwagi o celu poszukiwań archeologicznych i sposobie obchodzenia się z zabytkami zamieszczone w „Korespondencie...” przez niepodpisanego autora w notatce pt. Wykopaliska (1876, nr 74). Czytamy tam, że po wydobyciu urny „należy starannie zbadać jej wnętrze, przesypując po trochu jej zawartość, uważając dobrze, czy nie ma w nich jakich kawałków metalowych lub szklanych, gdyż te właśnie są najszacowniejszymi zabytkami i należy je starannie przechowywać (—). A jeżeli w ten sposób całe społeczeństwo, dbać będzie o zachowanie pamiątek przeszłości, wtedy archeologiczne nasze zbiory, które dziś budzą podziw i zazdrość dumnych swą wiedzą Germanów, zwrócą na siebie oczy całej Europy”.

PRZYPISY

¹ «Biblioteka Warszawska» zaczęła wychodzić w 1841 r. i przez długi czas pełniła bardzo ważną rolę w życiu kulturalnym stolicy. W redakcji odbywały się dyskusje naukowe z udziałem wybitnych osobistości, poza tem m.in. delegowano przedstawicieli na zjazdy międzynarodowe, urządzano konkursy na prace badawcze i udzielano stypendia. Szerzej o znaczeniu czasopism warszawskich w rozwoju i popularyzacji archeologii pisze: Wrońska J., *Archeologia w periodykach warszawskich w drugiej połowie XIX w.*, Wrocław, Warszawa 1989.

² Prace nad mapami były, jak już wspomniano prowadzone z przerwami. Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych projekt oznaczeń na tyle udoskonalono, że przedstawiony został (opracowano znaki międzynarodowe) przez A. Przewódzkiego na międzynarodowym kongresie antropologiczno-archeologicznym w Bolonii (1871 r.). Rychłą śmierć naszego uczonego przerwała ostatecznie opracowanie dobrze przyjętego pomysłu. W tej sytuacji prace końcowe powierzono międzynarodowej komisji na czele ze znanym archeologiem francuskim E. Chantrem i w 1874 r. zaaprobowano w ten sposób dokumentację.

³ PN (publikacja niepodpisana), *Wykopaliska*, R. 1, nr 77; Płocki amator (Tarczyński), *Kwestia archeologiczna*, R. 3, nr 7; Smoleński, *Wiadomości archeologiczne*, R. 3, nr 23.

⁴ Postaci tej jest poświęcony artykuł w «Notatkach Płockich» pt. „Franciszek Tarczyński jako archeolog”, 1989, nr 2, s. 27—31.

SPIS ARTYKUŁÓW

ZAMIESZCZONYCH W „KORESPONDENCIE PŁOCKIM”

- Bryczyński A. X.
1882 Notatki archeologiczne, R. 7, nr 39
Dobrogost
1882 Z Płońska, R. 7, nr 51
Osiecki J.
1879 Wiadomości archeologiczne, R. 4, nr 27
PN (publikacja niepodpisana)
1876 Wykopaliska, R. 1, nr 74
1876a Wykopaliska, R. 1, nr 77
1876 Skarb, R. 1, nr 34
1877 Do mapy archeologicznej płockiej, R. 2, nr 9

- 1877 Wykopaliska, R. 2, nr 55
- 1878 Do mapy archeologicznej płockiej, R. 3, nr 9,
- 1878a Do mapy archeologicznej płockiej, R. 3, nr 22
- 1878b Do mapy archeologicznej płockiej, R. 3, nr 35
- 1878 Notatki archeologiczne, R. 3, nr 52
- 1878a Notatki archeologiczne, R. 3, nr 73
- 1878 W sprawie zabytków archeologicznych, nr 25
- 1879 Notatki archeologiczne. Ziemia Dobrzyńska, R. 4, nr 2, 3
- 1879a Notatki archeologiczne, R. 4, nr 81
- 1879 Wiadomości archeologiczne. Ziemia Dobrzyńska. R. 4, nr 43, 44.
- 1879 Wykopalisko, R. 4, nr 15.
- 1881 Wystawa starożytności, R. 6, nr 9
- 1882 Wiadomości i korespondencje. Zwiedzając... zbiory (notatka), R. 7, nr 49
- 1885 Wykopalisko, R. 10, nr 49
- 1887 Biblioteka po ś.p. J. I. Kraszewskim, R. 12, nr 96
- Smoleński I.
- 1879 Wiadomości archeologiczne, I. Groby kamienne, R. 4, nr 23, 24.
- 1879a Cmentarz przedhistoryczny, R. 4, nr 54 Tarczyński F.
- 1878 Kwestia archeologiczna, R. 3, nr 7
- 1878a Do mapy archeologicznej płockiej, R. 3, nr 37
- 1879 Wiadomości Archeologiczne. Sprawozdanie z wycieczek w okolice Płocka, R. 4, nr 29, 30.
- 1879a W sprawie wykopaliska paleontologicznego, R. 4, nr 47
- 1879a Wiadomości Archeologiczne. Grób kamienny w Parzeniu, R. 4, nr 66
- 1879c Korespondencja, R. 4, nr 98
- 1881 Opis kurhanu w Turowie, R. 6, nr 93
- 1882 Groby kamienne we wsi Modelu, R. 7, nr 84
- 1882a Jeszcze o kurhanie w Turowie, R. 7, nr 87
- 1882b Sprawozdanie o grobie kamiennym w Szerominie, R. 7, nr 94
- 1882c Notatki archeologiczne, R. 7, nr 99, 100
- 1885 Wykopalisko, R. 10, nr 32
- W.N.
- 1882 Z Ziemi Dobrzyńskiej, R. 7, nr 57
- X. z B
- 1877 Do mapy archeologicznej płockiej, R. 2, nr 22

